

HUVAYDO G'AZALLARIDA BADIY SAN'ATLARNING O'RNI**Xomidova Zeboxon G'ayratjon qizi**

Farg'ona davlat universiteti 1-kurs magistranti

Zeboxomidova230@gmail.com**Annotatsiya**

Xojanazar Huvaydo Qo'qon adabiy muhitining yetuk namoyandasi va sohibdevon shoirdir. Uning lirik merosi devon holida nashr qilingan. Bu maqolada shoirning "Kuyub ishq o'tida, ey do'stlar, bag'ri kabob o'ttum" deb boshlanuvchi g'azali tahlilga tortilgan. Unda ijodkorning g'oyaviy yo'nalishi, badiiy mahorati, ilohiy ishq tasvirining o'ziga xosligi tahlil qilingan. G'azal tahlilida tashbeh, tajnis, mubolag'a, nido, tazod san'atlarining mohirona qo'llanganligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: adabiy muhit, devon, Huvaydo, g'azal, tashbeh, tajnis, mubolag'a, nido, tazod, mustazod, musaddas, muxammas, tasavvuf.

Аннотация

Ходжаназар Хувайдо – зрелый представитель коканской литературной среды и мастер-поэт. Его лирическое наследие было опубликовано как деван. В данной статье анализируется газель поэта, которая начинается словами «Куюб ишк отда, эй друзья, багри кабаб оттум». В ней анализируются идейное направление творца, художественное мастерство, уникальность образа божественной любви. При анализе газелей умело используется искусство ташбе, таджниса, преувеличения, восклицания, тазада.

Ключевые слова: литературная среда, деван, Хувайдо, газель, аллюзия, таджнис, преувеличение, восклицание, тазад, мустазад, мусадды, мухаммас, мистика.

Abstract

Khojanazar Huvaído is a mature representative of the Kokan literary environment and a master poet. His lyrical legacy was published as a devan. In this article, the poet's ghazal, which begins with the words "Kuyub ishq otda, ey friends, bagri kabab ottum" is analyzed. In it, the creator's ideological direction, artistic skills,

and the uniqueness of the image of divine love are analyzed. In the analysis of ghazals, the art of tashbeh, tajnis, exaggeration, exclamation, tazad is used skillfully.

Key words: literary environment, devan, Huwaydo, ghazal, allusion, tajnis, exaggeration, exclamation, tazad, mustazad, musaddas, mukhammas, mysticism.

Millatimiz ta'rixiga nazar tashlar ekanmiz, ming yillar davomida xalqimiz qon qoniga singib ketgan Islom dinining qadriyatlari, ahkomlari o'z o'zidan adabiyotimizga ham o'z ta'sirini ko'rsatgan. Qarib ming yillar davomida xalqimiz muqaddas kitobimiz bo'lmish Qur'oni karim va hadisi sharifga tayangan holda yashab kelganlar. E'tiborli jihati shundaki, ko'p xollarda yetuk din ulamolari bir vaqtning o'zida shoir, faylasuf, mutafakkir, hatto, ba'zi xollarda qomusiy olim kishilar bo'lishgan, yetuk shoirlar esa dinni puxta bilgan, yoshligidan Quroni karimni yod olgan murattab qori bo'lgan, shariat ahkomlarini o'zlashtirgan kishilar bo'lishgan. Bunday ulug' siymolarga Abu Nasr Farobiy, Al- Xorazmiy Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy kabi ulug' mutafakkirlarni misol qilib keltirishimiz mumkin. Asrlar davomida din va adabiyot birlashib, dinning yetuk falsafasi bilan adabiyotning nodir so'z sanati vujudga keldi. Natijada islom diyorida ko'plab mutasavvuf shoirlar yetishib chiqdilar. Xo'janazar G'oyibnazar o'g'li Huvaydo ham anashunday shoirlardan biri bo'lgan.¹

Huvaydo she'rlarida axloq-odob, ma'naviyat, ma'rifat va tarbiya masalalari alohida o'rin tutadi: shoir halollik, poklik, rostgo'ylik, taqvodorlik, birovning haqiga xiyonat qilmaslik, yetim-yesir, kambag'al-miskinlarga shafqatli bo'lish, xayru saxovatli bo'lish kabi eng oli- janob insoniy fazilatlarini targib qildi va tarannum etdi. Nopoklik, maishiy buzuqlik, kazzoblik, firibgarlik, o'g'rilik, birovning haqiga xiyonat qilishi, tilyoglamalik, riyokorlik, laganbardorlik, ayniqsa, kibru havo, mutakab- birlik, zinokorlik singari jirkanch illatlarni qattiq qoraladi. Huvaydo inson hayotidagi ijobiy va salbiy xu- susiyatlar haqida yozar ekan, ularning oqibatini ko'rsa- tish uchun Qur'on va hadislardan dalillar keltiradi.²

¹ Xolmurodov.I. OTASHNAFAS SHOIR HUVAYDO HAYOT YO'LIGA BIR NAZAR maqolasi. "Экономика и социум" №12(91)-1 2021

² Qodirqul Ruzmatzoda. Huvaydo Devoniga so'z boshidan.Toshkent.-2007.

Huvaydo mumtoz she'riyat ustasi sifatida namoyon bo'ldi. Huvaydo g'azaliyoti, asosan, oshiqona, orifona g'azallardan tashkil topgan. Oshiqona g'azallarda ishq komil yo'lida insoniy kamolat sari sabot bilan intiluvchi oshiq kechinmalari va qiyofasi ta'sirchan tasvirlangan. Orifona g'azallarda esa Huvaydo donishmand faylasuf siymo sifatida gavdalanadi. Uning didaktik qarashlari asrlar osha o'lmas mavzularga aylanib qolmoqda. Huvaydoning ijodiy faoliyati g'oyaviy-badiiy jihatdan nihoyatda keng qamrovli va umumbashariyligi bilan ham ajralib turadi: uning asarlaridan osiy va gumroh ham, orif va oshiqalar ham, fozil va komil insonlar ham, turli maqom va saviyadagi shoh-u gadolar ham bahra olishi va o'zlarini qiynagan muammolarga javob olishlari, o'z ichki olamini kuzatishlari mumkin edi. Uning ijodida hayot va o'lim masalalari, insoniy hayotning ma'nosi, o'zlikni anglash masalalari yetakchi o'rin egallaydi. Bu esa shoirning o'ziga xos yo'li, uslubi borligini, teran va falsafiy fikrlash doirasining kengligini ko'rsatadi.³

Bu maqolada Huvaydoning "Kuyub ishq o'tida, ey do'stlar, bag'ri kabob o'ttum" deb boshlanuvchi g'azalini tahlilini ko'rib o'tamiz. G'azalni tahlil qilishdan avval ba'zi so'zlarning ma'nosi bilan tanishib o'tsak. Giribon - yoqa, darig'o - attang, shitob - shoshilmoq, barq - yashin, chaqmoq, turob – tuproq.⁴ Birinchi misra bilan tanishamiz:

Kuyub ishq o'tida, ey do'stlar, bag'ri kabob o'ttum,

Ko'zum qoni bilo guldek giribonim bo'yab o'ttum.⁵

Bu baytda shoir do'stlariga murojaat qilib, ishq sababli bag'ri kabob bo'lganini takidlaydi. Bu yerda bag'rni kabobga o'xshatish orqali qanchali azob, iztirob chekayotganini ifodalaydi. Lekin, bilamizki kabob qancha yaxshi pishirilsa u yanada mazali bo'ladi, ishq ham shunday, oshiq qancha azob cheksa yoriga bo'lgan muhabbati yanada kuchli bo'ladi. Baytda nido, tajnis she'riy san'atidan foydalangan. Nido boshqa she'riy san'atlardan bevosita inson qalbidagi his va hayajonlarni ochiq va kuchli

³ Zaripova. D. HUVAYDO IJODIDA ADABIY TA'SIR maqolasi. SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY 2023/11 (105)

⁴ Huvaydo.Devon.Yangi asr avlodi.Toshkent.2007

⁵ Huvaydo.Devon.Yangi asr avlodi.Toshkent.2007

tasvirlab bera olish imkoniyati bilan ajralib turadi. Insonning ichki tuygʻulari poʻrtana misoli junbushga kelganida lirik qahramon olamdagi har qanday narsa-hodisalarga, tabiatdagi istalgan narsaga, oʻzining qalbiga, suhbatdoshiga murojaat etishi mumkin. Shoir ham anashu tuygʻularini “ey doʻstlar” orqali ifodalagan. Bagʻir, koʻz, giribon soʻzlari esa tajnis sanʼatini vujudga keltirgan.

Qalandar boʻldumu kezdin bu dunyo mulkini yaksar,
Bu dardimni davosini yurub eldin soʻrob oʻttum.[1.162]

Inson qachon qalandar holiga tushishi mumkin? Lirik qahramon edi qalandarlikka oʻtti, bu dunyoni mulkini yolgʻiz aylanib oʻtmoqda va shu holida uning qalbiga azob berayotgan dard, ishq dardiga, atrofidagi barchadan davo soʻrab boraverdi. Bu baytda “dard” va “davo” soʻzlari orqali tazod sheʼriy sanʼatini vujudga kelgan.

Hama ayturki, ey nodon, bu dardingni davosi yoʻq,
Ilojim topmadim, yigʻlab, yuzumni tirmalob oʻttum. [1.62]

Oshiq qalandar holida el aro kezib oʻtarkan, koʻrgan insonlaridan dardiga davo istab turgan bir paytda, el ahli uning dardiga davo yoʻqligini aytishadi, bundan hasratga tushgan oshiq, endi dardan yigʻlab, yuzlarini timdalashga oʻtti. Lekin bu timdalash qalbidagi timdalanishlar oldida hech narsa emas edi.

Darigʻo, sad darigʻo, koʻrmadim osoyishi umrim,
Samandi gʻamga mindim, barqdek aylab shitob oʻttum. [1.162]

Endi lirik qahramonning holati azob chekishdan isyon qilshga oʻtadi. 1-misrada “darigʻo”(attang) soʻzini ikki marta qaytarish orqali, afsusni yuqoriligini koʻrsatmoqda, bunda nafaqat ishq dardi umri ham osoyishta tinch oʻtmaganidan isyon qilmoqda lirik qahramon. Saman oti uchar otligi bilan barchamizga ayon, lekin bu uchar otga gʻam ila minsa, insonni gʻami balki unutilar, yoki unutishga harakat qiladi. Buni misra soʻngidagi yashindek oʻtib ketishni takidlash orqali ham anglashimiz mumkin.

San, ey miskin Huvaydo, ushbu umrungni gʻanimat bil,
Yumub koʻz ochqucha qolmay, boʻlib oxir turob oʻttum.[1.162]

G'azali so'ngida lirik qahramon isyon qilishdan to'xtab, itoat qilishni boshlaydi va o'ziga murojaat qiladi, o'zini miskindek tasvirlab, umrini behuda sarflamaslikni, uni qadriga yetishni, ko'z ochib yumguncha bu umr tugashini, borari oddiy tuproq bo'lishini takidlaydi.

Hulosa qilib aytganda Huvaydo turli janrlarda qalam tebratar ekan, har bir janrda o'zining badiiy mahoratini namoyon eta olgan. She'riy shakllarning yangi imkoniyatlarini kashf qilishga intilgan.

Uning g'azallari, mustazodlari, musaddas-u muxammaslari o'quvchida zavq-shavq uyg'otadi, oliy insoniy fazilatlarni shakllantirish uchun xizmat qiladi. Shu bois olima Suyuma G'aniyeva: "Shoir ishq majoziy hayotda ham, ishq haqiqiy hayotda ham ajib ehtiros bilan, najib dardmandlik bilan qalam tebratadi. Shoir she'riyatida didaktik ohanglar ham yetakchi o'rin tutadi. Lekin ular quruq shunchaki pand-u nasihatlar emas, ularning asosida g'amdan, nochorlikdan yaralgan donolikni uqamiz. Shoirning qator g'azallarida isyonkorona ruh shu qadar yolqinlik, beixtiyor otash haroratini his etamiz. Tasavvufiy g'azallarda esa e'tiqodda ustuvorlik, iymonda poklik tarannum qilinadi, ruhiyatni Haq sari izchil yo'naltirishga da'vat etiladi"⁶- deb yozgan edi.

Foydalanilga adabiyotlar

1. Huvaydo.Devon.Yangi asr avlodi.Toshkent.2007
2. Xolmurodov.I. OTASHNAFAS SHOIR HUVAYDO HAYOT YO'LIGA BIR NAZAR maqolasi. "Экономика и социум" №12(91)-1 2021
3. Хувайдо,. Кўнгил дарди. Тошкент: MERIYUS. 2009.
4. Qodirqul Ruzmatzoda. Xojamnazar Huvaydoning tasavvufiy qarashlari.Zilol buloq.Toshkent. 2019
- 5.Zaripova.D. HUVAYDO IJODIDA ADABIY TA'SIR maqolasi. SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY 2023/11(105)

⁶ Хувайдо,Кўнгил дарди. Тошкент: MERIYUS. 2009.